

Афористичність поетичного мислення, поєданого з народною мудрістю, що надбана протягом багатовікової історії, доступність і простота, що рівнозначні справжньому прозрінню, глибина відчуттів – все це характеризує особистість, яка створила цей текст.

Отже, фольклорна традиція плідно служила активізації поетичної думки, яка проникала в різні сфери людського життя, відображалася передусім в ідейно-тематичних пошуках поетів. А досвід таких майстрів слова, як В.Симоненко, був живим прикладом творчого використання народних скарбів.

1. Бойко В.Г. *Поет і український фольклор // Народна творчість та етнографія, 1965. №2.* 2. Возняк М.С. *До фольклористичних занять Івана Франка. Львів, 1948.* 3. Гончар О.І. *Українська література передшевченківського періоду і фольклор. К., 1982.* 4. Денисюк І.О. *Слово моє зроблене із толу ...: Про творчу індивідуальність Дмитра Павличка // Прапор, 1979. – №9.* 5. Дей О.І. *Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення. К., 1981.* 6. Нудьга Г.А. *Пісні українських поетів та їх народні переробки // Пісні та романси українських поетів. В двох томах. – Т. 1. К., 1956.* 7. Олійник Б.І. *Вітер часу не остудить ...: До 50-ліття з дня народження В.Симоненка // Літературна Україна, 1985, 10 січня.*

А.В. Моторний

Національний університет “Львівська політехніка”

ОБРАЗ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО В ЧЕСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

© Моторний А.В., 2001

Подано огляд творів чеської літератури, присвячених життєвому та творчому шляху відомого гуманіста та педагога Яна Амоса Коменського.

Článek podává přehled děl české literatury, věnováných životu a tvorbě J.A.Komenského.

В історії світової культури постать Я.А.Коменського, його багатогранна літературна творчість, плідна діяльність у галузі освіти займають особливе місце. Цілком природно, що унікальний творчий доробок, вчення і погляди видатного чеського гуманіста і педагога не могли не знайти свого відображення в історії літератури, в першу чергу, безумовно, чеської. Достатньо згадати трактат про Коменського “будителя” М.Войгта, твори класиків чеської літератури В.Тама, Ф.Л.Челаковського, Я.Коллара, К.Г.Махи, Б.Немцовой та ін. Образ Я.А.Коменського знайдемо у працях таких відомих учених, як Я.Е.Пуркіне, П.Й.Шафарик, Ф.Палацький, на портретах В.Голлара, ілюстраціях Ц.Боуди, у музиці З.Фібіха тощо.

Як бачимо, для вивчення чеської коменіани існує великий, цікавий і різноманітний матеріал. У нашому повідомленні зупинимося лише на одній його галузі – літературній, точніше – на тих прозаїчних творах чеської літератури, у центрі яких стоїть постать Яна Амоса Коменського. Маємо на увазі, в першу чергу, так званий роман-біографію, який дістав особливо великого розвитку у чеській літературі другої половини ХХ століття. Саме у цей час були створені численні взірці художніх біографій визначних вітчизняних і зарубіжних діячів науки та культури – Гуса, Жижки, Сервантеса, Манеса тощо. Почесне місце в цьому ряді займає й постать Коменського.

Жанр роман-біографії в чеській літературі і, зокрема, створення в ньому образу Яна Амоса Коменського, має свою історію і еволюцію. Чи не першу спробу звернутися до образу Коменського знаходимо у романі З.Вінтера “Магістр Кампанус” (1909), у якому відомий історик і письменник зображує на фоні драматичних подій чеської історії XVII століття трагічну долю сучасника Коменського, магістра Карлового університету, поета-гуманіста Кампануса. І хоча образ Я.А.Коменського є в цьому романі лише епізодичним, Вінтерові вдалося намалювати його привабливий, історично вірогідний портрет. Це стосується й інших героїв цього твору. Недарма в його підзаголовку значиться “Історичний портрет”. Ми свідомо звертаємо увагу на роман Вінтера, бо, хоч його і віддаляє від сучасного чеського біографічного роману віковий розвиток прози, але саме в ньому ми вбачаємо коріння (у тому числі, і жанрового характеру) чеської художньої біографії. Маємо на увазі як специфіку викладу історичного і біографічного матеріалу, так і стильові особливості, художні прийоми тощо.

Образ Я.А.Коменського знаходимо в чеській прозі середини - другої половини XX століття. Назвемо, для прикладу, роман В.Фричика “Чародійки з Фульнеку” (1942), в якому описані молоді роки видатного педагога та гуманіста. Постать Коменського в центрі уваги таких чеських письменників, як Й.Кадлец (“Подорожній, який повертається”, 1942), Р.Гліаш (“Світло в темряві”, 1946) Я.Пасовський (“Буря і райдуга”, 1946) та ін. Останній твір – об’ємний роман, у якому простежується життя Коменського від років, проведених у Фульнеку до його смерті в Амстердамі.

Всі вищезазвані твори (а вони являють собою широку жанрову палітру від оповідання і до роману) становлять сьогодні, на нашу думку, лише певний історико-літературний інтерес. І згадуємо ми їх тут тільки для того, щоби показати, яким глибоким було зацікавлення чеських авторів постаттю Коменського.

Якісно новим щаблем у створенні художнього образу видатного гуманіста були книги Я.Машінової та М.Гануша, які плідно працювали у такому популярному у чеській літературі 50-х років жанрі, як роман-епопея. Саме звернення до цього широкого і всеохоплюючого жанру дало змогу цим авторам створити не лише всебічний і рельєфний образ Я.А.Коменського, але й змалювати правдиву і вичерпну картину тієї бурхливої і драматичної епохи в історії Чехії, в яку він жив.

М.Гануш був популярним автором так званих “психологічних” романів (“Петр та Кристина”, “Білий шлях чоловіків” тощо). Цей досвід став авторові у пригоді, коли він взявся за широке літературне полотно, присвячене Коменському. Саме тому, на наш погляд, його образ у диалогії Гануша вражає своєю щирістю, вдало змальованим внутрішнім світом героя. Обидві книги – “Доля народу” (1958) та “Подорожній в Амстердамі” (1960) – мають єдину художню та ідейну цілісність. Аналіз диалогії пересвідчує у тому, що автор створив талановиту художню хроніку життя Коменського, яка спирається на глибокі знання спеціальної літератури і документів епохи (до романів додається навіть список наукової коменологічної бібліографії).

В основу сюжету покладено найбільш несприятливий період життя Коменського. У диалогії зображені роки, проведені ним у вигнанні, де він розділив долю багатьох однодумців після поразки чехів на Білій Горі. У зображенні Гануша Я.А.Коменський – велика і трагічна постать в чеській історії. Його образ – це образ людини мужньої і мудрої, яка відчувала свій обов’язок перед народом.

Інша авторка – Л.Машінова – відома своїми творами для дітей і циклом романів та повістей, присвячених проблемам історії церкви у Чехії, зокрема у епоху реформації (“Міліч з Кромержиша”, ”Палаючий стовбур” тощо). Природно, що увагу письменниці привернула постать Яна Амоса Коменського, якому вона присвятила свою трилогію “Безсмертний мандрівник”. Трилогія складається з романів “Молоді літа Яна Амоса”, ”До лабіринту світа”, ”Палаючий смолоскип”. До своєї трилогії, яка побачила світ 1969 року, Машінова йшла довго. Ще у 1933 році вона опублікувала перший твір про Коменського – повість “З посохом подорожного”, в якій створила образ не лише “вчителя народу”, але й інших представників общини “чеських братів”, до якої він належав.

Написанню трилогії Машінової передувала не тільки згадана повість, але й велика підготовча робота авторки над рукописами і документами у бібліотеках та архівах. Авторка поставила перед собою складне завдання: у художній формі реально відобразити життєвий і творчий шлях великого мислителя, починаючи з дитячих років і до його останніх днів. На нашу думку, монументальна трилогія Л.Машінової – один з кращих творів про Коменського у чеській літературі. Однією з причин значної популярності трилогії серед читачів є здатність письменниці вдало використовувати багатий фактичний матеріал для створення не лише образу епохи, але й історичної перспективи, показу того, як все краще в історії Чехії знаходить своє відбиття у сучасному житті її народу. Цей перегук епох – важлива риса трилогії Машінової.

Надзвичайний розквіт історичного роману в чеській літературі 70-х років ХХ століття позначився і на його тематиці. Письменники виявляли великий інтерес до епохальних подій вітчизняної історії, а відтак і до її найбільш помітних особистостей. У цей час чеська література збагатилася цілою низкою художніх біографій. Дослідження феномену тієї чи іншої фігури у житті країни вимагало від літераторів пошуку нових форм і методів зображення тих, хто залишив слід у пам’яті свого народу. Так, спираючись на багаті традиції чеського історичного роману (В.Бенеш-Тршебизький, А.Ірасек тощо), на досягнення нового етапу в розвитку цього жанру (Й.Томан, М.В.Кратохвіл, В.Нефф тощо), народжувались нові традиції і в жанрі художньої біографії, біографічної прози. Саме такі твори сьогодні, як правило, називають “біографічним романом”. Вони увібрали в себе стильові елементи інших видів літератури (наукової, мемуарної, історичної, ділової, навіть авантюрної тощо). Саме тому художня біографія відзначається, як правило, особливою широтою як композиційних, так і стильових прийомів, різноманітністю форм тощо. Цілком природно, що біографічний роман, як і біографічна проза загалом, пройшов, як вже говорилося, певну еволюцію, що проявляється сьогодні, насамперед, у новому підході до зображення героя – реальної особи. Все це стосується, безумовно, і образу Я.А.Коменського у чеській прозі.

На думку багатьох дослідників, у післявоєнній чеській літературі жанр біографічного роману починається з твору Ф.Кожіка “Йозеф Манес” (1955), присвяченого великому чеському художникові. Перу Кожіка належать і інші біографічні твори (“Найбільший з П’єротів”, “Пути вірності” “На крилі вітряного млина” тощо) Коменському письменник присвятив декілька книг. Це – роман “Скорботне і героїчне життя Яна Амоса Коменського” (у новій редакції “Світло в темряві”, 1958), есе “Ян Амос Коменський” (1980) тощо.

Близьким до коменіани Ф.Кожіка є романи М.В.Кратохвіла – автора багатьох історичних творів. Його “Життя Яна Амоса” (1975) успішно пережило вже не одне перевидання.

Кожик та Кратохвіл – визначні майстри сучасної чеської літератури – знайшли у своїх коменологічних творах вдалу форму для створення всеохоплюючого образу видатного чеського гуманіста. У вільному есеїстичному викладі ними не лише подається вичерпна інформація про життя Коменського, але й розкривається уся велич його вчинків, поглядів, вчення, реформаторської діяльності у тісному зв'язку з відображенням складної, повної жорстоких протиріч епохи. Документальність, історична точність та правдивість, глибокий науковий ґрунт, прозорість і легкість форм викладу, – все це робить книги обох письменників важливою віхою у розвитку чеської літературної коменіани. Твори згаданих авторів близькі за художніми прийомами, що обумовлюється як тематичною, так і жанровою спільністю. Для них характерна майже повна відсутність діалогів, виклад сюжету від імені автора-оповідача, введення в художній текст документів, мемуарних матеріалів; скупий, але надзвичайно точний рисунок характеру героя, широке історичне тло європейського життя того часу.

Звичайно, всі згадані вище автори та їх твори не вичерпують собою перелік, з якого складається чеська літературна коменіана. У нашому повідомленні ми поставили за мету лише оглядово зупинитись на окремих, найбільш помітних і, водночас, характерних її творах, окресливши основні, загальні (незважаючи на різні підходи, естетичні уподобання та смаки кожного з письменників) риси її еволюції. Адже вся історія чеської літературної коменіани – це результат гарячого бажання письменників розкрити перед читачем велич постаті і життєвого подвигу великого гуманіста – Яна Амоса Коменського.

1. Кожик Ф. Ян Амос Коменский. Прага, 1980. 2. Кратохвил М.В. Жизнь Яна Амоса Коменского. М., 1991. 3. Polišenský J. Jan Amos Komenský. Praha, 1963. 4. Ян Амос Коменський. Лабіринт світу і рай серця // Хроніка 2000. Ч. I. К., 1999.

AD MEMORIAM